

**ПАРАДИГМАТИКО-КЛАСИФІКАЦІЙНИЙ АНАЛІЗ АНГЛОМОВНОГО
СКЛАДНОПІДРЯДНОГО РЕЧЕННЯ**

УДК 811.111'373.72

Світлана МОЙСЕЄНКО (Київ, Україна)

У статті зібрано й систематизовано фактичний матеріал, що репрезентує парадигматичні вияви англомовного складнопідрядного речення. Досліджено й описано характер комунікативних і функціональних чинників, що актуалізують складнопідрядний тип зв'язку в англійській мові.

Ключові слова: *складнопідрядне речення, парадигма, парадигматико-класифікаційний підхід, синтаксична конструкція.*

Facts representing paradigmatic manifestation of English complex sentence have been collected and systematized in the article. The nature of communicative and functional factors that actualize complex type of communication in English has been investigated and described.

Keywords: *complex sentence, paradigm, paradigmatic-classification approach, syntactic construction.*

Дослідження складнопідрядних речень в англійській мові мають довгу історію. Теорії, які існують на сьогодні, мають переважно систематизуючий та класифікуючий характер (М.М. Алексєєва, В.В. Богдан, А.В. Лепетюха, Н.В. Лешкова, J. Firbas, K. Lambrecht). Завдання, які ставлять перед собою дослідники, найчастіше пов'язані з принципами класифікацій складнопідрядних речень, з описом формальних та змістових особливостей окремих членів речень. Як базові використовують структурні, семантичні, функціональні аспекти або ж комбінації цих аспектів, а також характер зв'язку між компонентами речення.

Актуальність дослідження визначається потребою наукової розвідки структурних та функціональних ознак англомовного складнопідрядного речення в контексті розв'язання загальної проблеми їх походження і формування, що сприятиме розкриттю механізмів синтаксичних змін та

зумовлена загальним спрямуванням сучасних лінгвістичних досліджень на розв'язання проблем функціонування мови.

Метою дослідження є комунікативно-функціональний аналіз особливостей висловлювань у формі складнопідрядних речень англійської мови, що передбачає конкретизацію, уточнення поняття “складнопідрядне речення” шляхом визначення його суттєвих ознак.

Досягнення поставленої мети передбачає вирішення таких **завдань**:

- зібрати й систематизувати фактичний матеріал, що репрезентує парадигматичні вияви англомовного складнопідрядного речення;
- установити закономірності парадигмоутворення;
- дослідити й описати характер комунікативних і функціональних чинників, що актуалізують складнопідрядний тип зв'язку в англійській мові.

Об'єктом дослідження є складнопідрядні речення англійської мови.

Предмет дослідження становлять комунікативні і функціональні ознаки англомовних складнопідрядних речень.

Однією з ознак сучасного мовознавства є орієнтація на принцип діяльності, що зумовлює увагу до широкого кола психологічних, соціальних, прагматичних чинників. Але це не зменшує комунікативного значення одиниць мови. Комунікативно-функціональні або комунікативно-прагматичні парадигми в мовознавстві зумовлюють врахування великої кількості чинників в процесі лінгвістичного дослідження, зокрема людський чинник як суб'єкта діяльності, суб'єкта спілкування. Увага лінгвістів повинна також бути спрямована на функціональну сторону мови, на функціональну сторону мовленнєвих одиниць. Дослідження складнопідрядних речень це не тільки встановлення формальних ознак цього мовного явища. Особливого значення набувають дослідження висловлювань у формі складнопідрядних речень, пошук відповідей на питання про те, що дає використання у мовленнєвих єдностях таких висловлювань, виявлення взаємозалежності між різновидами складнопідрядних речень, які вживаються в них. Завданнями таких досліджень можуть бути встановлення

правил співіснування з реченнями інших структур та особливостей утворення правильних мовних єдностей.

В минулому, в той період, коли мовознавство бачило свою задачу у дослідженні мовної системи, мовного коду, а речення оголошувалося вищою одиницею цієї системи, необхідність в дослідженнях, зазначених вище аспектів складнопідрядного речення не виникала. Можливості постановки таких задач зумовлені, з одного боку, прагненням глибше вивчити план змісту синтаксичних утворень, з іншого боку, дослідженнями в області мовлення або тексту. Включення мовленнєвих єдностей до числа об'єктів лінгвістичних досліджень, сприяє підвищенню інтересу до речення як складової частини цих єдностей.

Функціональні характеристики складнопідрядних речень розуміються як функції в межах речення та функції, які одні компоненти складнопідрядного речення виконують відносно інших в межах складного речення. Функціональні характеристики складнопідрядного речення в межах речення досліджені достатньо повно (Буніятова І.Р., Жлуктенко Ю.О., Мороховський О.М., Почепцов Г.Г., Аллен С., Фішер О., Ласс Р., Траугот Е., Стоквел Р.), а функціонування складнопідрядних речень як складових мовленнєвих єдностей вивчено ще недостатньо (Прокопчук А.А.). Вихід у синтаксичних дослідженнях за межі речення відкриває можливості дослідження особливостей співіснування речення, порядку розташування його складових, способів формування макросинтагм, які включають у себе складнопідрядні речення.

Складнопідрядні речення – одна з мовних форм висловлення складного або ускладненого змісту. Ознакою, що відрізняє складнопідрядне речення, є, принаймні, наявність одного компоненту у формі речення, зниженого за синтаксичним рангом. Мовленнєве спілкування в усній або письмовій формі, яке торкається різноманітних сфер дійсності, практично завжди має висловлювання у формі складних речень.

Як і інші різновиди речень, складнопідрядні речення утворюються не тільки для того, щоб виразити певні елементи денотативно-референтного змісту

та логіко-семантичних зв'язків між компонентами тексту, а форму складнопідрядного речення використовують для вираження компонентів змісту, які зумовлені прагматичними чинниками, а у випадку неефективності словесної номінації, і для експлікації зв'язків, які існують між окремими фрагментами тексту.

Історія дослідження складнопідрядного речення переконує в тому, що досягти поставленої нами мети можливо шляхом побудови рядів (парадигм) синтаксичних конструкцій та співставлення одних членів ряду з іншими для осмислення специфіки конструкції, яка є об'єктом дослідження. Подібний підхід існував ще задовго до того, як у вітчизняному та зарубіжному мовознавстві було сформульоване положення про групування лінгвістичних одиниць за подібністю та суміжністю, та з'явилися поняття парадигматичних та синтагматичних відношень, парадигми. Цей підхід існує і сьогодні, хоча він не обов'язково може мати назву "парадигматичний".

Розглянемо деякі аспекти розвитку уявлень про сутність сурядності та підрядності у складних реченнях.

Наприклад, Г.Пауль, роз'яснюючи сутність сурядності та підрядності в складному реченні, використовує ряд, в який, крім складних речень з сурядним та підрядним зв'язком, включено просте речення, група речень, яка утворює певну інформаційну одиницю [4:160-161]. М.Я. Блох зазначає, що міжконструкційні зв'язки між складними та простими реченнями, складнопідрядними та складносурядними реченнями, групами слів та відповідними їм предикативними одиницями на основі семантичної еквівалентності широко були представлені у працях вітчизняних та зарубіжних лінгвістів кінця XIX – початку XX століть [1:106].

В наш час ряди синтаксичних утворень, які досліджуються для визначення специфіки тієї чи іншої синтаксичної конструкції, можуть варіюватись в залежності від особливостей завдань дослідження. Складові складнопідрядного речення співвідносяться з відповідними простими реченнями, але не можна сказати, що складнопідрядне речення побудоване з

простих речень. “Будівельний матеріал” у вигляді простих речень в процесі формування складнопідрядного речення був в значній мірі трансформований, тому він не має тотожності з первинним матеріалом. Різниця, яка розділяє просте речення та співвіднесено з ним головну або підрядну складову складнопідрядного речення в деяких дослідженнях формулюється таким чином: складові складнопідрядного речення називаються не реченнями, а предикативними одиницями [3: 3-4].

Співставлення та аналіз синтаксичних конструкцій, які належать до складу складнопідрядного речення, дозволяють визначити ознаки, набори яких характеризують кожну з конструкцій. До таких ознак належать: 1) кількість семантичних баз (стан речей), які підлягають номінації; 2) кількість конструктивних баз; 3) форма конструктивних баз: речення, частина речення, згорнуте або потенційне речення; 4) наявність/відсутність синтаксичного зв'язку між складовими частинами; 5) характер синтаксичного зв'язку: лінійний (монотонний) зв'язок, партитурний (поліфонічний) зв'язок; 6) синтаксичний ранг (ієрархія) компонентів; 7) комунікативна самостійність/несамостійність складових. З цього набору ознак визначальними для складнопідрядного речення є такі ознаки: наявність серед складових принаймні одного речення, яке знижене за синтаксичним рангом, наявність лінійного зв'язку між складовими [5: 8].

Типове складнопідрядне речення, тобто речення, яке займає центр відповідного функціонально-семантичного поля, визначається як комунікативна одиниця, яка називає два (та більше) стани речей та складається з лінійно пов'язаних комунікативно несамостійних речень неоднакового синтаксичного рангу. У складнопідрядних речень периферійної області, які тяжіють до області простого речення, кількість конструктивних і семантичних баз не співпадає. Такі речення можуть складатися з двох конструктивних баз, але називають один стан речей. Номінативну функцію у такому випадку виконує знижене в синтаксичному ранзі (підрядне) речення, наприклад, *No one was seriously injured as a warning had been given.*

Речення з підрядним-вставкою, наприклад, мають той же набір ознак, як і типове складнопідрядне речення, за винятком ознаки характеру зв'язку: в такому реченні має місце партитурний (поліфонічний) зв'язок. Речення, з'єднане з іншим партитурним зв'язком, не може бути номінативно пустим, асемантичним.

У підрядного речення в англійській мові сформувалися чіткі структурні ознаки, сукупність яких є надійним засобом розмежування головного, структурно менш маркованого, та підрядного речень, засобом впізнавання складнопідрядного речення серед інших складних синтаксичних утворень. Такими ознаками є підрядні сполучники та сполучникові слова, особливий порядок слів (присудок знаходиться після підмета на другій позиції), інтонаційне оформлення. Визнання підрядного речення з його чітким структурним оформленням сприяє встановленню меж між конструкціями, зокрема між складнопідрядним реченням та реченнями ускладненими, наприклад, інфінітивними або партиципціальними групами.

Таким чином, до класу утворень, які мають назву складнопідрядні речення, належать одиниці, які розрізняються за своїми структурними, семантичними ознаками, функціональними характеристиками одних складових відносно до інших. Це обумовлює подальше дослідження складнопідрядних речень у межах "підпарадигми", яка утворюється типами складнопідрядних речень.

Багатоаспектну характеристику типам, серіям моделей і окремим моделям англійських складнопідрядних речень дає Верховська І.П., враховуючи при цьому автосемантию/ синсемантию складових, кількість семантичних ядер в складному реченні, характер модальності. Особливо підкреслюється залежність специфіки моделі складнопідрядного речення від способу підрядності (сполучникового, безсполучникового, відносного). Класифікація за такими принципами включає два основних та один проміжний структурно-семантичний тип, в яких вичленовуються серії моделей [2].

У явній формі парадигматичний підхід до вивчення складнопідрядних речень в традиційному синтаксисі не формулювався, про нього можливо говорити лише як про “стихійно” парадигматичний, асоціативний підхід [5:12]. Необхідність терміну, який означає відповідний етап в історії розвитку синтаксису, викликана тим, що парадигматичний синтаксис як розділ загального синтаксису підкреслює, що в його основі знаходиться положення про існування у мові двох типів відношень, якими зв’язані усі лінгвістичні одиниці: парадигматичних та синтагматичних.

Цілеспрямованому розвитку парадигматичних досліджень в синтаксисі сприяло формування поняття типізованої моделі речення, усвідомлення зверненості речення не тільки до мовлення, але й до мови. Дійсно, речення містить у собі не тільки мінливе, те, що змінюється від одного речення до іншого, співвідноситься з безмежним та різноманітним світом, є й постійне, обмежене, відтворюване. Це обмеження пов’язане зі способами мовленнєвої та мисленнєвої організації та оцінки дійсності, яка сприймається, а також з мовними категоріями, які актуалізуються в акті предикації. Розгляд речення як одиниці мови змінює розуміння відношення речення до слова як сукупності словоформ.

Розкриття парадигматичних відношень в синтаксисі підкреслює системний характер мови. Завдяки цьому досягається компактність та системність синтаксичних описів. Поява поняття синтаксичної парадигми мала місце майже одночасно у вітчизняній та зарубіжній літературі з появою питання синтаксичної парадигматики [5:13].

Поняття синтаксичної парадигми було перенесене і на складне, зокрема, на складнопідрядні речення. Парадигма складнопідрядного речення ґрунтується найчастіше на основі категоріальних, часових, модальних, інтенційних ознак.

Парадигматико-класифікаційний підхід до вивчення синтаксичних утворень проходить через весь новий період розвитку мовознавства. Ознайомлення з цим підходом свідчить, що контактні точки у способах

використання парадигми синтаксичних утворень в більш ранні періоди і в наш час. Це обумовлює актуальність даного підходу, який не залежить від певної “моди” на дослідження в залежності від змін в мовознавстві та в науці в цілому. Це пояснюється тим, що у мовознавстві постійно існує необхідність оперувати певними одиницями, а інвентар таких одиниць, особливо на початковому етапі їх упорядкування, встановлюється передусім шляхом врахування їх особливостей у парадигматичному ряді.

Разом з цим було б невірно абсолютизувати можливості парадигматико-класифікаційного аналізу і вважати, що він дозволяє виявити усі суттєві властивості членів синтаксичних парадигматичних рядів. Обмеженість парадигматико-класифікаційного підходу в синтаксичних дослідженнях обумовлена його відірваністю від синтагматичного, функціонального аналізу. Ступінь єдності та релевантності морфологічних класифікацій та парадигм відносна, але вона набагато переважає єдність та релевантність синтаксичних парадигм, оскільки кожен член морфологічної парадигми вивчається також і в функціонально-синтагматичному аспекті як складова словосполучення або член речення. Невизначеність релевантності синтаксичних парадигм зумовлена значно більшим ступенем складності синтаксичних конструкцій порівняно із словоформами, однак вирішальним фактором цієї невизначеності слід визнати відсутність даних про функціональну значущість, синтагматичну поведінку членів парадигми.

Дедуктивність шляху (шлях від теорії) формування поняття синтаксичної парадигми проявляється в дуже великих коливаннях у значенні, яке стоїть за відповідним терміном. Якщо не враховувати таких моментів, як громіздкість, практична неосяжність деяких синтаксичних парадигм, то в іншому дуже важко оцінити переваги та недоліки того чи іншого типу парадигми, функціонально-синтагматичну релевантність/ нерелевантність відокремлюваних членів, їх варіативність / неваріативність.

Таким чином, історія досліджень складнопідрядних речень свідчить про поступовий перехід від формальних, змістових методів дослідження до

комунікативно-парадигматичних методів, які широко охоплюють усі особливості речення з врахуванням контексту.

Взаємозв'язок контексту та форми речення як об'єкт дослідження потребує спостереження семантичних відношень у тексті. Для визначення семантичних особливостей перспективним є наукова розвідка особливостей англійських наукових текстів, зокрема, текстів, в яких узагальнюються результати міждисциплінарних досліджень, текстів, які системно охоплюють велику кількість наукової інформації (наукових фактів). Наукові тексти слід розглядати в залежності від галузі науки, призначення тексту, його форми. Зокрема, в сучасній англійській науковій літературі спостерігається зменшення розміру речення, що може компенсуватися збільшенням розміру слів (утворення нових складних слів).

БІБЛІОГРАФІЯ

1. Блох, МЛ. Вопросы изучения грамматического строя языка / М.Я. Блох. - М.: МГПИ им. В.И. Ленина, 1976. – 107 с.
2. Верховская И. П. Видо-временные формы в английском сложноподчиненном предложении/ Ирина Петровна Верховская. – М.: Высш. школа, 1980. – 112 с.
3. Иофик Л. Л. 1968 Сложное предложение в новоанглийском языке/Л.Л.Иофик. – Л.: ЛГУ.,1968. – 214с.
4. Пауль Г. Принципы истории языка/Герман Пауль. – М., 1960.
5. Прокопчук А. А. Сложноподчиненное предложение и текст / А. А. Прокопчук – Х. : Изд-во "Основа" при Харьков. ун-те, 1990. – 192 с.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Світлана Мойсеєнко – викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №1 Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут».

Наукові інтереси: текстологія, дискурсологія, прагмасемантика, прагмастилістика, синтаксична семантика.